

ERŐS VILMOS

Mit jelent a történetírás-történet, és miért írunk ilyet?

Az európai történetírás történetével foglalkozó első művek a múlt század végétől jelentek meg, s ettől az időtől a második világháború kezdetéig tart a historiográfia történetének első jelentős korszaka. A kezdeti, tapogatózó lépések után – M. Ritter, F. X. Wegele munkáit említhetjük – az első kiemelkedő összefoglaló Eduard Fueter *Geschichte der neueren Historiographie*¹ (1911) című műve, mely a korai szárnypróbálgatások szemponttalan, inkább adathalmozó vagy a nagy történetírói személyiségek, illetve történetfilozófusok egyéni életútját középpontba állító, s így az eseménytörténetet alig meghaladó munkái után először kísérli meg bemutatni a történetírás történetét. Fueter mai perspektívából nézve szinte hihetetlenül korán, majdhogynem a „historische Sozialwissenschaft” szemszögéből, főként a szociológiai szempont fokozatos előtérbe kerülésében s végül a pozitívizmus által képviselt áttörésében látja a történetírás fejlődésének kulcsmozzanatát.

A két világháború közötti időszak legkiemelkedőbb munkái H. Elmer Barnes,² James Westphal Thompson³ és Heinrich Ritter von Srbik⁴ szintézisei. Ezek közül Thompson monumentális műve pozitíviztikus anyaggazdagságával tűnik ki, s azzal, hogy az ókori történetírás részletes bemutatása után kitér például a nem európai történetírók – asszír, kínai, örmény, szír, török stb. – műveire is. Ezen felül az európai történetírást is a lehető legnagyobb részletességgel tárgyalja, beleértve ebbe a kontinens félperiferikusnak vagy periferikusnak érzett államai és népei – spanyol, itáliai, németalföldi, skandináv, szláv, magyar (!) – historiográfiáját is. A periódus legkiemelkedőbb műve a történetírás történetében máig is klasszikusnak tekintett Harry Elmer Barnes *A History of Historical Writing* című könyve, melyet egyik recenzense még a hatvanas években is a valaha írt egyik legjobb történelmi tárgyú műnek nevezett. Barnes legnagyobb érdeme, hogy átfogó, egységes koncepció keretén belül mutatja be a historiográfia fejlődését, a történetírás kialakulásának előfeltételeitől (írásbeliség, kronológia, első államalakulatok) egészen az általa a historiográfia koronájának tekintett amerikai New History-ig, amelynek ő is az egyik legkiemelkedőbb képviselője volt. Barnes talán legbravúrosabb megoldása a történetírás kezdeteinek, illetve az ókori történetírás kialakulásának bemutatása, amikor is nem a ténylegesen lezajlott folyamatokat írja le, hanem azt, ahogy a 19. században lezajlott őstörténet vitái során például a ma is használt periódusok – neolitikum, mezolitikum, paleolitikum fogalma – vagy a vizsgált kultúrák kialakultak, alátámasztva ezzel Hegel híres tételét, miszerint a *res gestae* elválaszthatatlan a *historia rerum gestarum*tól, azaz a történelem csak a történetírás közvetítésén keresztül létezik. Művének azonban – a New History kánonja értelmében – az az igazi mondanivalója, hogy a történetírás a természettudományokhoz hasonló tudomány, ennek megfelelően a historiográfia fejlődésében is azokat a mozzanatokat emeli ki (felvilágosodás, pozitívizmus, gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet, a társadalom- és a természettudományok fejlődése, illetve az ezekkel történő kooperáció), amelyek ezt leginkább előkészítették. Ebből az időszakból érdemes még utalni Heinrich Ritter von Srbik összefoglalására is, mely Meinecke felfogását

¹ Fueter, Eduard: *Geschichte der neueren Historiographie*. München – Berlin, 1911.

² Barnes, Harry Elmer: *A History of Historical Writing*. New York, 1937.

³ Thompson, James Westfall: *A History of Historical Writing*. New York, 1942.

⁴ Srbik, Heinrich Ritter von: *Geist und Geschichte vom deutschen Humanismus bis zur Gegenwart*. 2 Bd. München – Salzburg, 1951.

sokban követve (a mű ajánlása is a német történetírás „Altmeister”-ének szól) a történetírás fejlődését szellemtörténeti alapon közelíti meg. Azaz a történetírás szerinte lényegében a historizmus kialakulásával esik egybe (fő képviselői: Dilthey, Spengler, Troeltsch, Meinecke), alapvető mozgatórugója az eszmék, „világnézetek” fejlődése, amiből következően véleménye szerint a történelemnek elsősorban humanisztikus, morális-nevelő funkciója van.

A historiográfia háború utáni irodalmában szembeötlő, hogy igen nagy teret kaptak a történetelméleti kérdések. Különösen az angolszász vita emelkedik ki, melyben az *asszimilacionisták* és *autonomisták* máig elhúzódó diskussziója a történetírás önálló és tudományos jellege, valamint például a szociológiához való viszonya körül bontakozott ki. (A vita magyar nyelven is megjelent irodalmából lásd Collingwood, Winch, Carr, Popper műveit.)⁵ A korszak terméséből jelentősnek tekinthetjük az egyes nemzeti történetírások feldolgozását – például a svájci, holland, osztrák vagy amerikai történetírás fejlődéséről –, valamint meghatározott korszakok, különösen a reneszánsz és a humanizmus angol és francia crudiciós iskolái kialakulásának és hatásának bemutatását, melyet a szerzők a historiográfia fejlődésében forradalmi jelentőségűnek tekintettek. Új elemet jelentett az általános tudományelméleti és tudománytörténeti érdeklődés fellendülése is (Feyerabend, Lakatos, Mannheim, Schütz), melynek credményei közül különösen Thomas Kuhn a tudománytörténeti gondolkodást alapvetően megrengető *A tudományos forradalmak szerkezetváltozása* című könyve⁷ emelkedik ki. Kuhn, amint ez közismert, a fokozatos társadalmi reformmal kongruáló kumulatív tudományos fejlődést valló Popperrel, vagy a tudatunktól független valóság végtelen megközelítésének elvére építő Lukácssal szemben azt állítja, hogy a tudományok fejlődésében nincs clórehaladás. Sokkal inkább egyes nagy egyéniségek, „feltalálók” által kialakított gondolat- és metódusrendszerek, minták, paradigmák, illetve ezek egymásutánja határozza meg a tudományok működését. A tudományos világ munkája abban áll, hogy a paradigmákat, azaz a „töremtő kisebbség” kánonjait utánozza a mimézis Toynbee által használt értelmében.

A historiográfia fejlődése érdekében a korszakban különösen a mai historiográfiái kutatók egyik „spiritus rector”-a, Georg G. Iggers tett sokat, aki részint a német történeti gondolkodás „eltorzulása”-val (historizmus), részint az egész 18. századtól credeztetett modernkori történettudományos fejlődéssel, részint a történetírás elméleti kérdéseivel foglalkozik. Alapvető művében a német történetírás és történeti gondolkodás 18. századtól kezdődő eltorzulását, „dérapage”-át írja le, s szerinte a Herder és Ranke a borussziánusok, a szellemtörténészek, G. Ritter, Hillgruber által reprezentált német historizmust a hatalom imádata, a fogalmi gondolkodás elutasítása, valamint normaellenesség jellemezte.⁸ E sajátos ideológia kialakulásában a döntő szerepet a Lukács által is megfogalmazott, de a *Geschichte und Gesellschaft* köre által részletesen analizált német Sonderweg játszotta. Azaz az a – még Heinéig visszanyúló – tétel, hogy Németországban nem ment végbe a társadalmi forradalom, s ezért a modern korban is tovább éltek a militarizmus és agresszivitás ideológiájára építő feudális struktúrák. Ideológiai szempontból kevésbé átlátszó Iggers nézeteinek másik fő pillére, miszerint a modern történettudomány kialakulásában döntő szerepet játszott a 19. századi német történetírás, különösen Ranke és követői, akik a „filológiai kritika” meghonosításával, a segédtudományokban való jártasság, a kútfőkritika elsajátítását célzó egyetemi szeminárium rendszer beindításával, hatalmas forráskiadványokkal és az első történész szakfolyóiratokkal megvetették a „szakszerű”, professzionális történetírás s így a történész szakma alapjait. Ezt a módszert követte a 19. századi nyugat-európai történetírás is, így – paradox

⁵ Az elméleti kérdések iránt megnyilvánuló növekvő érdeklődést jelzi két, a témához közel álló folyóirat, a *Journal of the History of Ideas* (1941) és a *History and Theory* (1960) megindulása is.

⁶ Vö. például Lhotsky, Alfons: *Österreichische Historiographie*. Wien, 1962., Higham, John: *History*. Englewood Cliffs, 1965.

⁷ Kuhn, Thomas: *A tudományos forradalmak szerkezetváltozása*. Budapest, 1984.

⁸ Iggers, Georg G.: *A német historizmus*. Budapest, 1988.

módon s a Sonderweg elméletre alaposan rációfolva – a társadalmi modernizációban hátrébb kullogó Németország szolgáltatta számukra a tudományfejlődési paradigmát. A történetírás modernizációját a huszadik században az ún. „tudományos”, szcientista történetírói iskolák (*New History, Annales, Geschichte und Gesellschaft, Past and Present*, illetve – Iggers merész álláspontja szerint – a marxizmus) végezték el. Ezen iskolák a természettudományokat tekintették mintának, a filológiai kritikai módszer helyett az általános törvényszerűségek felállítását, modellek, elméletek alkalmazását tartották a történettudomány fő feladatának. A segédtudományok helyett inkább a társtudományokkal való kooperációt tekintették fontosnak (interdiszciplinaritás), valamint a tömeges jellegű forrásoknak a történetírásban való alkalmazását, s például a földrajzi szemléletet, mondjuk, a szekcionalizmus (*New History*) vagy a regionalizmus (*Annales*) formájában.⁹ Iggersre láthatólag igen nagy hatást gyakorolt Harry Elmer Barnes említett munkája; az ő hatása pedig a historiográfia egyik utolsó nagyszabású szintéziséén, Ernst Breisach *Historiography*¹⁰ című összefoglalásán mutatható ki. A szintén amerikai szerző sokéves egyetemi tanári tapasztalatait foglalta össze, majdnem Thompson-i monumentalitású könyvében, de Iggerstől előnyösen különbözik abban, hogy a historiográfia fejlődésében nagy szerepet tulajdonít például a történetfilozófusok, történetfilozófiai iskolák bemutatásának s így eszmétörténeti kérdéseknek is.

Új paradigma kialakításának igényével jelentkezett a historiográfiai irodalomban Hayden White,¹¹ aki részint a posztmodern teoretikusok (Foucault, Ricoeur, Derrida, Rorty, Eco) nézeteit felhasználva, részint azokat maga is befolyásolva tett kísérletet a posztmodern historiográfia megalapozására. White a 19. századi történetírás és történetfilozófia kérdésein elmélkedve jut arra a következtetésre, hogy a historiográfiában a formai, stilisztikai, nyelvi kérdések fontosabbak a tartalmi és technikai problémáknál. A történetírásnak így a „linguistic turn” jegyében ismét önmagára kell irányulnia, s el kell ismernie, hogy a történeti művek sokkal kevésbé egy külső realitás leképezésére, mint inkább – persze meghatározott technika által közvetített – megkonstruálására törekszenek. E konstrukciók között csak formai különbségek vannak, igazolhatatlan előfeltevéseikből levezetve egyformán érvényesek lehetnek, s White a kizárólagosságra való törekvés helyett inkább egymás megértését, a párbeszédet sürgeti, mert szerinte a történetírás értelme csak morális-nevelő vagy esztétikai szempontból releváns. White nézeteinek széleskörű hatása volt a történészek és a történetfilozófusok körében, elég ha Dominick La Capra, Sidney Hook, Frank Ankersmit vagy Peter Gay nevére utalunk ezzel kapcsolatban.

A történetírás történetének egyik legutolsó szintézisét a svájci Christian Simon írta meg Stuttgartban 1996-ban megjelent könyvében.¹² Műve három részre oszlik: az első részben rövid összefoglalót ad a historiográfia fejlődésének legfontosabb műveiről, alapvetően az általunk vázolt munkákat tárgyalva. Megjegyzendő, hogy kissé szűkmarkúan bánik Below és Srbik műveivel, de nem említi Croce híres és alapvető munkáját, s – talán protokolláris okok miatt – túlzottan kiemeli Carbonell kis könyvét. Mondván, ez utóbbi felhívta a figyelmet a céhen kívül állók vagy a nők történetfelfogása analízisének szükségességére is, holott a francia szerző munkájában ezekről vajmi kevés szó esik, annál több az arab vagy kínai történetírás nem kifejezetten érdekesítő, s főként nem számon kérhető kérdéseiről vagy alakjairól.¹³

⁹ Iggers, Georg G.: *New Directions in European Historiography*. Middletown, 1975.

¹⁰ Breisach, Ernst: *Historiography: Ancient, Medieval, and Modern*. Chicago – London, 1983.

¹¹ White, Hayden: *Metahistory. The Historical Imagination in 19th Century Europe*. Baltimore, 1973.

¹² Simon, Christian: *Historiographie. Eine Einführung*. Stuttgart, 1996. (a továbbiakban: Simon)

¹³ Below, Georg von: *Die deutsche Geschichtsschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen. Geschichtsschreibung und Geschichtsauffassung*. München – Berlin, 1924.; Croce, Benedetto: *Gesammelte philosophische Schriften*. Bd. IV. *Theorie und Geschichte der Historiographie und Betrachtungen zur Philosophie der Politik*. Tübingen, 1930.; Carbonell, Charles O.: *L'historiographie*. Paris, 1981. Carbonell egy időben a Nemzetközi Historiográfiai Társaság egyik vezető személyisége volt.

Könyvének történeti részében Simon áttekintést ad a történetírás fejlődéséről az ókortól napjainkig. Ezt lényegében a legújabb historiográfiai irodalom által felvázolt fogalmak segítségével mutatja be. Munkájának váza – amint erről szó esett – az, hogy az alapvetően történetellenes középkor után a 16-18. századi historiográfiát, a 19. századi historizmust megcéllező kritikai (mert a történettudomány kritikai módszereit – forráskiadványok, segéd-tudományok, szemináriumok – meghonosító) történetírás időszakának tartja; a 19. század a történettudomány „szakszerű”-vé, professzionálissá válásának időszaka, míg a 20. században kerül sor az új szcientista történetírói iskolák kialakulására, melyek a természettudományos módszereket tekintették alapvető mintának. Simon könyvének komoly problémája az, hogy a történeti részben nagy terjedelemben foglalkozik egyes – nem egyszer jelentéktelen – történészek (például Hedvig Hintze) portréjának megfestésével, miközben nem kapunk világos képet például a 19. századi historiográfia egyik alapvető, a szakirodalom vitáiban középpontban álló problémájáról, a historizmus és a pozitívizmus viszonyának meghatározásáról.¹⁴

Könyvének utolsó részében a szerző azt a kérdést veti fel, hogy milyen szempontok alapján lehetne megírni egy új historiográfiai szintézist, s melyek azok a kérdéscélpontok, melyek alapján értelme lehet a historiográfiai elemzéseknek. Nem szeretném részletesen értékelni Simon itt felvetett szempontjait, csak az alábbiakat emelném ki: mit tekintünk alapvetőnek a historiográfiai vizsgálatokban? Az eszmék szerepét, a nagy történetírói egyéniségek jelentőségét, a technikai (azaz a történetírás módszereinek – forrás, forráshasználat, segéd-tudományok, rokottudományok stb.) fejlődését, az intézményesülést és a specializálódás fokozódását, a társadalmi kontextust és a társadalomkritikai funkciót vagy éppen – a poszt-modern teóriák értelmében – a történetíró nyelvezetét, a szöveg mögött meghúzódó ideológiát, narratívát? A svájci szerző felvetései közül igen termékenynek tartom az irodalomban is alkalmazott recepciós teóriák felhasználására vonatkozó javaslatát. Ez természetesen nem alkalmas átfogó historiográfiai szintézisek alkotására, ugyanakkor rendkívül eredményes lehet az egyes történetírói munkák elemzésékor szükséges mélyfúrásnál. Ebből a szempontból különösen fontosak a művekről megjelent korabeli recenziók, a történészek egymással folytatott kiadatlan levelezései, kiadatlan előadások, a művekkel kapcsolatban kirobbant viták stb., másrészt a művek megjelenésétől napjainkig folyó különböző értelmezések.¹⁵

Véleményem szerint az eddig elmondottakból következik a kérdés: tulajdonképpen miért is írunk (és tanítunk/tanuljunk) történetírás-történetet, mi a célja egyáltalán a historiográfiai kutatásoknak és szintéziseknek?

A történészek jelentős része ugyanis úgy véli, hogy a historiográfia nem önálló stúdium, illetve rész-tudomány a történettudomány keretein belül. Ahhoz részint mindenki ért (hiszen szakterülete irodalmát mindenki nyomon követi), részint, mondjuk, egy középkori problémáról szóló historiográfiai irodalom vagy vita ismertetésénél, elemzésénél legalább annyira kell értenünk a középkorhoz, mint az elemzendő irodalomhoz vagy a vitatkozó felekhez. Tehát ebben az esetben medievistának kell lennünk elsősorban, s a kérdéskörrel kapcsolatos forrásokat és módszertani kérdéseket kell legjobban ismernünk. Hol marad azonban akkor a historiográfia, s mi a helyzet akkor, ha ugyanaz a történész (mert esetleg a múlt századról van szó) ókori és újkori, ráadásul vatikáni, francia, angol, sőt elméleti kérdésekben is jártas (mint például Ranke).? És mit kezdünk a történész levelezéssel, kiadatlan munkáival, anyaggyűjtéssel, vagy mondjuk, saját korával és annak társadalmi-eszméi kontextusával? Arról nem is beszélve, hogy nézeteiben – esetleg függetlenül attól, hogy azok a középkor vagy az

¹⁴ Simon könyvéről részletesebb ismertetést adok a *Klió* 2000/1., megjelenés alatt lévő számában.

¹⁵ „Csak a recepciós dokumentumai adnak felvilágosítást arról, hogy a kérdéses szöveget miképpen értelmezték, s hogy az milyen irányú hatást gyakorolt a kortársakra és az utókorra. Ezek a dokumentumok lehetnek például levélrészletek, recenziók, előadásvázlatok, tankönyvek fejezetei, melyekből kitűnik, hogy a bennünket érdeklő szövegeket meghatározott csoportok meghatározott időben hogyan értelmezték. E kérdés nélkül a történeti művekkel való szembesülés sem teljes.” Simon 276.

újkor, egyetemes vagy nemzeti, eszme- vagy társadalomtörténet terén nyilvánítanak ki – egységes, koherens rendszert vagy fejlődési vonalat állapítsunk meg. Ez pedig minden történetész vagy történetírói irányzat megértésének előfeltétele, különben ismereteink csak arra korlátozódnak, hogy Szekfü 1883-ban született, 1913-ban írta *A száműzött Rákóczi* című művét és 1928-ban lett a *Magyar Szemle* szerkesztője stb. Létezési ítéletek rossz végtelenjére – mondaná Hegel és Max Weber együttesen.

Véleményem szerint – s erre tanít az ezzel a kérdéskörrel kapcsolatos munkák immár iradatlan száma, valamint önálló folyóiratuk is – a historiográfia önálló stúdium, autonóm módszerekkel, forrásokkal és kérdésfeltevésekkel, melynek – a nagy szintézisek vagy egyetemi előadások szintjén is – arra kell választ adnia, hogy melyek azok a fő fejlődési vonalak, történetírói egyéniségek, eszmék és paradigmák, amelyek alapján a mai történetírás létrejött és így megérthető. Ebből azonban világosan következik, hogy nem egyszerű leíró – és így nem is minden esetben történeti –, hanem *normatív* stúdiumról is szó van. Azaz a historiográfia írójának valamiféle általános elmélettel, koncepcióval, teóriával (nem feltétlenül értékel) is rendelkeznie kell ahhoz, hogy vázolni tudja a fejlődés fő vonalait. Ilyen koncepcióval azonban minden történésznek rendelkeznie kell, s a historiográfia azért is szükséges, hogy tudatosítsa a történészben saját pozíciójának előfeltevéseit, rivális elméleteit és perspektíváit, s ezzel igazán történetivé és reflektálttá tegye azt. Ágyazza bele a történeti hagyományba – mondhatnánk Gadamerrel.¹⁶

De legalább ilyen fontosnak vélem azt a kérdést is: milyen konzekvenciája van az itt kifejtett gondolatoknak a magyar historiográfiai kutatásokra, illetve a jövőben elkészítendő magyar historiográfiai szintézisre nézve.

Ha végigtekintünk a magyar historiográfia-történet több mint egy évszázados fejlődésén,¹⁷ aligha kérdéses, hogy az európai történetírás fejlődéséhez képest sok szempontból gyerekcipőben járunk, historiográfiánkban számtalan fehér folt létezik – nyilván ezért sem készült el a 10 kötetes *Magyarország története* befejező kötete sem, mely ezt a kérdést járta volna körül alaposabban. Mivel a középkorban a történetírás az irodalom része volt, ennek története nagyjából feldolgozott, jelentős új eredményekre ezen a területen kevés a kilátás. Annál érdekesebb és izgalmasabb, európai viszonylatban is figyelmet kelto eredményekkel kecsegtet a 16-18. századi historiográfiánk vizsgálata abból a szempontból, hogy mennyiben és kik által valósultak meg nálunk az ún. „kritikai történetírás” már említett törekvései, azaz a humanizmus, a jezsuita forrásgyűjtő iskola, a Staatenkunde, sőt a „kécsi felvilágosodás” eredményei mennyiben mentek át a kialakulófélben lévő történetírásunk gyakorlatába. Az egyik várható eredmény mindenféleképpen az lenne, hogy összefüggő rendszerben látnánk az európai történetírással szinte azonos ütemben haladó modernizációs törekvéseket (Bonfinitól, a jezsuitákon keresztül Bél Mátyásig, de akár Hajnóczyig vagy Berzeviczyig), másrészt megválaszolható lesz a kérdés: ha történetírásunkban a felvilágosodás kevésbé éreztette hatását, miért volt ez mégis európai színvonalú a 18. században?¹⁸

Aligha kérdéses, hogy a kutatás következő, egyik legizgalmasabb kérdése *dualizmuskori* historiográfiánk bemutatása lenne. Az elmondottak és a vázolt szakirodalom alapján ugyanis ma már tarthatatlan R. Várkonyi Ágnes nagyszabású munkájának¹⁹ alapvető tézise, mely szerint a 19. században a historizmus hordozza magában a legtöbb előremutató vonást, s így történetírásunkban is azokat az elemeket kell előtérbe állítanunk, melyek ezt véltén vagy valósan alátámasztják. A szakirodalom ismeretében már nem kell szégyellnünk, hogy történészcink többsége a rankei típusú historizmus követője volt (így volt

¹⁶ Gadamer, Hans Georg: *Igazság és módszer*. Budapest, 1984.

¹⁷ Rövid összefoglalót adtam erről Gunst Péter: *A magyar történetírás története* című könyvének recenziójában. BUKSZ, 1996. 3. szám, 334-336.

¹⁸ Erre legújabbán vö. V. Windisch Éva: *Kovachich Márton György, a forráskutató*. Budapest, 1998.

¹⁹ R. Várkonyi Ágnes: *A pozitívizmus a magyar történettudományban*. Budapest, 1976.

ez Nyugat-Európa nagy részén is), s így már érthető, hogy Marczali Henrik, Károlyi Árpád, de Fraknói Vilmos, Békefi Remig vagy Tagányi Károly is – mint a szakszerű, professzionális történetírás képviselői – miért jelentősebbek, mint Szilágyi Sándor, Salamon Ferenc (Thalyról nem is beszélve), de akár Jászi Oszkár, Szabó Ervin vagy Ágoston Péter. Úgy gondolom, végül azt is érdemes átgondolni, mennyiben találhatók meg történetírásunkban párhuzamos törekvések az ún. szcientista történetírói iskolák programjával, s nem lehet kétséges, hogy a két világháború időszakában például Hajnal István, Domanovszky Sándor, Mályusz Elemér kezdeményezései (de több szempontból akár történetírásunk intézményes apparátusa is ide sorolható – vö. sorozatok, a *Századok* jellegének megváltozása, a kialakuló társtudományokkal való kooperáció, a Teleki Intézet működése) világosabb színben tűnnek fel. Ismereteink növekedésével nyilvánvalóvá válhatna az is, hogy miért inkább őket érdemes kutatnunk, mint mondjuk a nemzeti romantikus iskola vagy a népicik történetfelfogását. Felvetődik az a kérdés is: mennyiben jelentette/jelenthette volna a modernizáció egy elemét a marxista történet szemlélet elemeinek átvétele Szabó Ervintől kezdve, akár Lukács Györgyön keresztül egészen az 1945 utáni történetírásunkig. A magyar historiográfia feladatainak ez a felsorolása is világosan bizonyítja a történetírás története műfajának önálló voltát, illetve azt, hogy művelése egész embert kíván, s nem lehet pusztán az idősebb, már sokat olvasott és kutatótt nemzedék leveztető időtöltése. Merthogy a jezsuita történetírók, de akár Károlyi Árpád, Eckhart Ferenc, Hóman Bálint (s hogy egy korban későbbit, de rendkívül aktuálisnak és érdekesítőnek ígérkezőt említsünk: Szücs Jenő) vagy a Teleki Intézet folyóirata, a *Revue d'Histoire Comparée* elemzéséhez nem kizárólag az általuk kutatótt témakörökben való jártasság a fontos (bár nem tagadjuk ennek bizonyos mértékű szükségességét). Ha azonban historiográfiai szempontból nézzük őket, legalább akkora energiát kell fordítanunk a történész nézeteinek előzményeire, kialakulására, korabeli visszhangjára, levelezésére, kisebb (csetleg napilapokban megjelenő) publicisztikai írásaira, más történészekhez való viszonyára, korának társadalmi-politikai, szellemi körülményeire, az európai irányzatokkal való kapcsolatára stb., melyek közül csak ez utóbbi is (például a historizmus irodalmának követése, fogalmának elemzése, az egész historiográfiai folyamatban való elhelyezése) egy egész ember teljes energiáját igényli. Azt már csak ráadásként említem, hogy legalább ilyen fontos a historiográfia kurrens folyóiratainak és irodalmának követése és megértése. Ennek nehézségei, illetve sajátosságai és önálló kérdésfelvetései azonnal nyilvánvalóak, ha valaki a folyóiratokat felüti, hiszen ott nem ritkán találkozunk például Lukács, Hegel, Heidegger vagy Nietzsche névvel.

Felvetődhet persze az is, hogy a historiográfiai szintézishez nem szükséges a historiográfiai szakirodalom sokszor hókusz-pókusznak tűnő fogalmi szemfényvesztéseinek követése. E felfogásnak a tarthatatlanságát a magyar historiográfiai irodalom legutóbbi munkáinak kudarcra bizonyítja.

Hangsúlyozni szeretném ugyanakkor, hogy itt nem az európai vagy az amerikai szakirodalom nyakló nélküli átvételére buzdítanék. Hiszen – amint erről szó esett – legalább ilyen fontos az egyes részkérdések (intézmények, személyek, folyóiratok stb.) előtanulmányokban történő feltárása. De Hóman Bálint vagy Eckhart Sándor hagyatékának feldolgozása mindenkit meggyőzhet arról, hogy itt nem elég, mondjuk, a Károly Róbert gazdaságpolitikájáról szóló irodalomban való jártasság. Arról nem is szólva, hogy a sürgető intézménytörténet (például a Teleki Intézet vagy a Magyar Történettudományi Intézet) esetében maga a felvetés irreleváns.